

Epimenidész aluvása, avagy álomutazás a jövőbe

Szentmártoni Szabó Géza

Gróf Dessewffy József (1771–1843) hosszú esztendőkön át levelezett Kazinczy Ferencsel. Egyik Kassán kelt, 1808. október 4-én írt levelében érdekes antik utalással élt:¹

„Sohasem volt bajosabb s kedvetlenebb a belső s külső politikáról szólani; hallgatok hát, de azt mondom, hogy ki tudja, hogyha él, hol és hogy fog lenni két esztendő múlva ilyenkor? Azt nagy, igen nagy prófétának lehet tartani. Be jó volna most aludni, mint Epimenides, vagy hét esztendeig, azután felébredni és látni, hogy érdemes volt-e a világot úgyannyira megzavarni.”

Az ógörög Epimenidész hosszú aluvását a XVI. század eleje óta többen emlegették. Cuspinianus azt írta,² hogy 1526 tavaszán, amikor Szulejmán már a hadjáratra készülődött, „Hungaris dormitantibus somnum Epimenidis choreisque et vino indulgentibus”. Azaz: „A magyarok Epimenides álmát aludták, a táncnak és a bornak hódoltak.” 1578-ban Bornemisza Péter pedig egyik prédikációjában hozta elő az antik példát:³ „Immár rázzuk fel mi magunkat is és serkenjünk fel az halálhoz hasonlatos áloból, az Epimenides alvásából.” Szenci Molnár Albert 1604-ben kiadott latin–magyar szótárában magyarázatot is fűzött a rejtélyes görög névhez:⁴ „Epiménides, g.m. Egy epicus cretabeli bölcs poeta, ki fölől azt költötték, hogy hetvenöt esztendeig aludt egy barlangban.” (Az alábbiakból kiderül majd, hogy az 57-es szám fordult át 75-re!) A nevezetes történetet Laskai János beszélte el az 1630-as években, amikor ifjabb gróf Bethlen Istvánhoz küldött verses levelében Czobor Mihály verses Héliodorosz-

¹ KAZINCZY 1860, 56.

² CUSPINIANUS 1979.

³ BORNEMISZA 1578, 550v; HELTAI, BORNEMISZA 1980, 905.

⁴ SZENCI MOLNÁR 1604, M8v.

fordítását, a *Theagenes és Charicliát*⁵ tartalmilag ismertette.⁶ Verses levele a Czobor által alkalmazott 5x12 soros versformát követi. Ennek elején a másolással töltött éjszakázásai kapcsán mondta el röviden Epimenidész történetét:

Az Epimenidest mert Creta szigetben
Juhért küldte vala az atyja mezőben,
Keresvén juhokat széllyel szigetekben,
Fáradván ballaga egy barlang közepben,
Ott aluvék ötvenheted esztendeiglen.

És mikor azután ott felserkent volna,
Kijöven barlangból, mezőben megállá,
Széllyel szemeivel erősen vigyáza,
Juhokat valahol ha találhatnája,
Két, vagy három óra estvéli alvása.

Maga addig hová lettek, ki mondhatja,
Még csak szőrszálát is senki nem tudhatja,
Nem lelvén juhokot, mezőt addig futja,
Haza menjen tehát, mind atyja, s mind anyja
Régen megholtanak, nincs is maradékja.

A történet forrása Diogenes Laërtiosnak a görög filozófusokról szóló könyve volt (I, 109.).⁷ Ennek latin fordítása előbb jelent meg, mint a görög eredeti.⁸ Eből a könyvből merítette Laskai a versében olvasható, ötvenhét esztendeig tartó alvásról szóló mesét. A krétai Epimenidész egy Kr. e. VI. században élt profetikus költő volt, akit több antik auktor is megemlített. Pauszaniász azt írta,⁹ hogy az athéni szentély, az Eleusinion homlokzata előtt volt a knósszoszi Epimenidész ülő szobra, aki állítólag bement egy barlangba a vidéken, és elaludt. Az álom pedig nem hagyta el negyven évnél előbb, utána verseket írt, és megtisztította Athént és más városokat (1.14.4.). Erről a megtisztításról Plutarkhosz írt

⁵ CZOBOR 1996.

⁶ DÉZSI 1908, 356; VARGA 1977, 13.

⁷ DIOGENÉSZ 2007.

⁸ DIOGENES 1490.

⁹ PAUSZANIASZ 2008.

bővebben Szólonról szóló életrajzában.¹⁰ Epimenidész *Tisztulások* című költeményét Sztrabón¹¹ az alvós történetet pedig az idősb Plinius is megemlíttette.¹²

Epimenidész az Újszövetségben is szerepel. Pál apostol a krétai tévtanítóktól úgy igyekezett óvni a Kréta szigetén hagyott Titust a neki küldött levélben (I, 12.), hogy Epimenidésztől idézett egy hexameterben írt verssort:

„Valaki közülük, saját prófétájuk mondta: »A krétaiak mindig hazudozók, gonosz vadállatok, lusta, falánk népség.« Ez a vélemény igaz. Éppen ezért kímélet nélkül fedd őket, hogy egészséges legyen a hitük, ne foglalkozzanak zsidó mondákkal és az igazságtól elfordult emberek parancsolataival.”

A görög hexameteres verssor – Κρητες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί – szerzőjét Pál apostol nem említette, csupán utalt rá. A bibliamagyarázók derítették ki azt, hogy ez a verssor Epimenidész *De oraculis*, azaz *Jóslatok* című művében ott szerepel, ahol a költő azon háborgott, hogy a krétaiak síremléket emeltek a halhatatlan istennek, Zeusznak.¹³

Kallimakhosz *Zeushoz* szóló elégiájában (9–10)¹⁴ Epimenidészt idézve kelt ki a krétaiak hazugsága ellen:

Κρητες ἀεὶ ψεῦσται. καὶ γὰρ τάφον, ὃ ἄνα, σεῖο
Κρητες ἐτεκτήναντο. σὺ δ' οὐ θάνες, ἐσσι γὰρ αἰεὶ.

„Krétaiak mindig hazugok”, hisz sírt is emeltek
Néked, urunk; de te nem haltál meg, mert vagy örökké.

A krétaiak ugyanis az Ida-hegy barlangjában született Juppiternek Kréta szigetén, Gnosusban síremléket is emeltek, amely valójában csupán cenotaphium volt. Erre utalt egyik epigrammájában Martialis (IX, 34, 1–2.): Iuppiter Idaei risit mendacia busti. – Jót nevetett hazug ídai sírján Juppiter.

Pál apostol az athéni Areioszpagoszon mondott beszédében a Zeusz istenségét magasztaló költőket emlegette, amikor az ismeretlen isten oltárára utalva, egy Epimenidésznek tulajdonított mondatot követően, Aratosz *Phainomená*jából idézett egy verssort (ApCsel, 17, 28): „mert őbenne élünk, mozgunk és vagyunk. Ahogy a ti költőitek közül is mondták némelyek: »Bizony, az ő nemzetsége vagyunk.«” (τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν.)

¹⁰ PLUTARKHOSZ 1965, 131–132.

¹¹ STRABÓN 1977, 511.

¹² PLINIUS, *Naturalis historia*, lib. 7. c. 52.

¹³ HARRIS 1907, 305–317, 332–337.

¹⁴ KALLIMAKHOSZ 1977, 5.

A Titushoz írt levél Epimenidészt idéző sorait Janus Pannonius is idézte egyik Galeotto Marziónak küldött, 1465-ben írt levelében, amelyben II. Pius pápa Budán tartózkodó követét, Girolamo Lando bíborost imígyen jellemezte:¹⁵

„Sufficiebat mihi Paulus Apostolus, qui optime cum Epimenide poeta dixit: *Cretenses semper mendaces, malas bestias, ventres pigros*. Nam etsi ille natione Cres non sit, Cretensium tamen praesul est, et quidem non tam presbyterio quam mendacio.”

„Már megfelelt helyettem Pál apostol, aki találóan mondotta a költő Epimenidésszel, hogy *Krétai mind hazudik, gonosz állat, rest hasimádó*. Igaz ugyan, hogy ő nem krétai születésű, de a krétaiak élén áll – nem is annyira papi rangban, mint inkább hazugságban!”

A krétaiak tehát a hazudozásról és Epimenidész hosszú álmáról váltak híressé. A hosszú alvás meséje a keresztény legendákban is helyet kapott, a nevezetes Hétalvók történetében. A legenda alvó szereplői időutazást tesznek, hiszen a saját korukból kikerülve, egy másik évszázadban ébrednek fel, ugyanis a keresztényeket üldöző Decius császár egy barlangba falaztatta be őket, az álmuk pedig akkor ért véget, amikor már a keresztény Nagy Theodosius császár uralkodott.

A német irodalom alvós népmeséjét Johann Karl Christoph Nachtigal (1753–1819) tette közzé, *Sage vom Ziegenhirten Peter Klaus*, azaz *Klaus Péter, a kecskepásztor* címmel. Ennek, illetve Epimenidész történetének hatására 1819-ben írta meg az amerikai Washington Irving (1783–1859) a Hudson-völgyi holland telepes, Rip Van Winkle alvós történetét,¹⁶ amely a XIX. században nagyon népszerű olvasmány lett.

Goethe is elővette az ókori történetet, amikor 1814-ben, a Napóleon feletti lipcsei győzelem emlékére, *Des Epimenides Erwachen*, azaz *Epimenidész ébredése* címmel ünnepi színjátékot szerzett. Ebben a történetben Epimenidészt két génusz újból álomba meríti. Amíg ő alszik, a világ a háború miatt lángba borul. Ekkor azonban megjelenik a Hit, a Remény és a Szeretet; a háború és az elnyomás démona pedig távozni kényszerül. A két génusz felébreszti Epimenidészt, aki elszörnyed a pusztítás láttán. Ám a győztes ifjú fejedelem mindent újjáépít, és az egység révén újra erőssé teszi a németséget.

¹⁵ TELEKI 1784, 95–101. (Nr. XVII.); V. Kovács 1971, 225.

¹⁶ IRVING 1959, 4–14.

Epimenidész aluvása, az antik történet szerint, ötvenhét esztendeig tartott. Ha a számokkal eljátszunk, úgy feltehetjük, hogy a krétai ifjú tizenhárom éves volt, amikor a barlangban elaludt. Tehát hosszú álmából felébredve éppen hetvenéves lett. Az ókori férfiú ötvenhét esztendő elteltével csupán annyi változást észlelhetett, hogy rokonai és ismerősei időközben megöregedtek, vagy éppen már meghaltak. A társadalomban és az épített környezetben számottevő változás akkor, a Kr. e. VI. században, nem történt, azaz Epimenidész alig maradt ki valami fontos dologból.

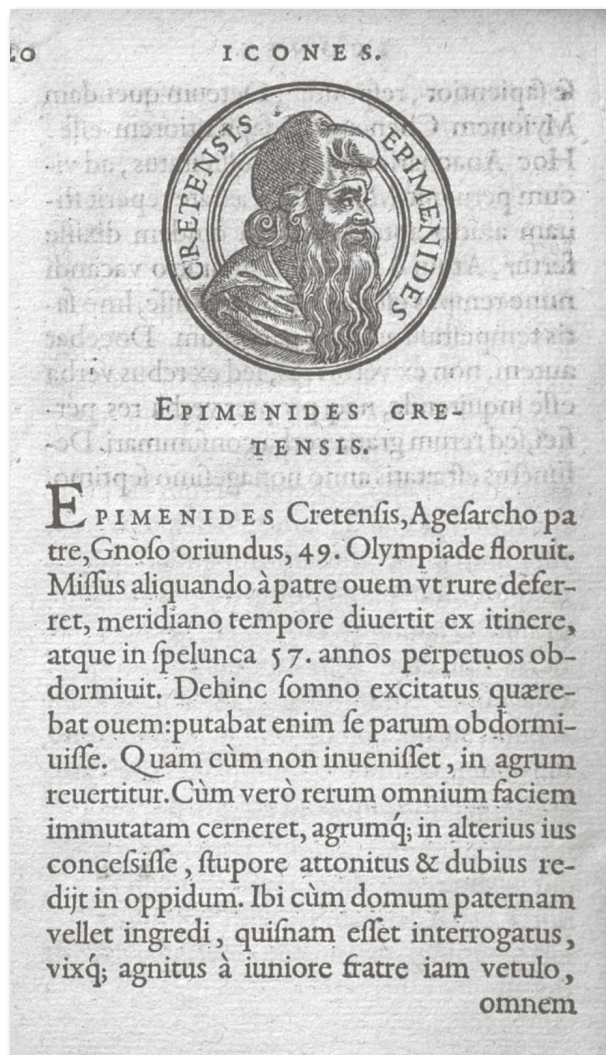
A legújabb korban ötvenhét esztendő elteltével nagy változások történnek. A XVIII. század végére képzelt holland telepes, Rip Van Winkle, amikor álomban merült, lakóhelye még Anglia gyarmata volt, felébredvén ugyanott már az Egyesült Államokban találta magát. A XX. században két világháborút is át lehetett volna aludni ötvenhét esztendő alatt. Érdekes példa minderre a *Vissza a jövőbe* (*Back to the Future*) című, 1985-ben készült, nagy sikerű amerikai sci-fi-filmvígjáték, amelyben a szereplők oda-vissza utazgatnak a múltba és jövőbe.

Az 1956-ban született Monok István nem merült álomba tizenhárom éves korában, ám érdemes végiggondolnia, hogy mi minden történt vele és az őt körülvevő világgal 1969 és 2026 között. Szerencsére ő elkerülte Epimenidész sorsát, és meglehetősen éberén töltötte életének eddigi hetven esztendejét. Azt reméljük, hogy Monok István további munkásságának is nagy része lesz abban, hogy mi történik majd a világgal az elkövetkezendő ötvenhét esztendőben. Isten éltesse sokáig Istvánt sok esztendeiglen, erőben, egészségben, sikerekben és szeretetben!

Hivatkozott irodalom

- BORNEMISZA 1578 – BORNEMISZA Péter, *Negyedik része az evangéliumokból és az epistolákból való tanúságoknak*, Sempte, 1578.
- CUSPINIANUS 1979 – *Joannes Cuspinianus buzdító beszéde a Szent Római Birodalom fejedelmeihez és előkelőihez...*, ford. Kulcsár Péter = *Mohács emlékezete*, vál. Kiss Károly, szerk. Katona Tamás, Bp., 1979.
- CZOBOR (?) 1996 – CZOBOR Mihály (?), *Theagenes és Chariclia*, sajtó alá rend. Kőszeghy Péter, Bp., Akadémiai, Balassi, 1996 (Régi magyar költők tára, XVI. század, 10).
- DÉZSI 1908 – DÉZSI Lajos, *Laskai János verses levele ifj. gróf Bethlen Istvánhoz Charicleáról* = *Irodalomtörténeti Közlemények*, 18(1908), 352–366.

- DIOGENES 1490 – DIOGENES Laërtius, *Vitae et sententiae philosophorum*, lat. trad. Ambrosius Traversarius, ed. Benedictus Brognolus. Venezia, [s. typ.], 1490.
- DIOGENÉSZ 2007 – DIOGENÉSZ Laërtiosz, *A filozófiában jeleskedők élete és nézetei*, 2. köt., ford. Rokay Zoltán, Bp., Jel, 2007.
- HARRIS 1907 – HARRIS, J. Rendel, *The Cretans always Liars – A Further Note on the Cretans*, = *The Expositor*, Series 7, Vol. III., 1907, 305–317, 332–337.
- HELTAI, BORNEMISZA 1980 – HELTAI Gáspár és BORNEMISZA Péter *Művei*, kiad. Nemeskürty István, Bp., Szépirodalmi K., 1980.
- IRVING 1959 – IRVING, Washington, *Rip Van Winkle* = Uő, *Vázlatkönyv*, ford. Lutter Tibor, a versfordítások – ott, ahol a jegyzet nem jelöl más nevet – Végh György munkái, Bp., Magyar Helikon, 1959.
- KALLIMAKHOSZ 1977 – KALLIMAKHOSZ *Himnuszai*, ford. Devecseri Gábor, Bp., Európa, 1977
- KAZINCZY 1860 – Gróf Desewffy József bizodalmas levelezése Kazinczy Ferencz-czel 1793–1831, 1. köt., kiad. Kazinczy Gábor, Pest, 1860.
- V. KOVÁCS (kiad.), *Magyar humanisták...*, 1971 – *Magyar humanisták levelei XV–XVI. század*, közread. V. Kovács Sándor, Bp., Gondolat, 1971.
- PAUSZANIASZ 2008 – PAUSZANIASZ, *Görögország leírása*, I–II, ford., jegyz., névmutató Muraközy Gyula, jegyz. kieg., utószó Patay-Horváth András, 2. jav. kiad., Máriabesnyő, Gödöllő, Attraktor, 2008 (Fontes historiae antiquae).
- PLUTARKHOSZ 1965 – PLUTARKHOSZ, *Párhuzamos életrajzok*, ford. Máthé Elek, Bp., Magyar Helikon, 1965.
- STRABÓN 1977 – STRABÓN, *Geógraphika*, ford. Földy József, Bp., Gondolat 1977.
- SZENCI 1604 – SZENCI, *Dictionarium Latinoungaricum*, Nürnberg, 1604.
- TELEKI 1784 – Iani PANNONII, *Opusculorum pars altera*, [ed. Samuel TELEKI], Utrecht, 1784.
- VARGA 1977 – *A két Rákóczi György korának költészete (1630–1660)*, kiad. Varga Imre, Bp., Akadémiai K., 1977 (Régi Magyar Költők Tára, XVII. század, 9).

Kép: Insignium aliquot virorum icones, Lugduni, M.D.LIX.